

УДК 37.02:372.8.(477)

Олена ГОМОНЮК,
доктор педагогічних наук, професор,
Хмельницький національний університет, м. Хмельницький

ОСОБИСТІСНИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА – СПОСІБ ЙОГО САМОРОЗВИТКУ ТА САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Соціально-педагогічна діяльність покликана служити задоволенню потреб індивіда або групи в соціокультурній адаптації й самореалізації. Потреба в ній виникає тоді, коли в індивіда, особистості, групи складається проблемна ситуація у взаєминах із середовищем. Соціально-педагогічна діяльність також є одним із провідних шляхів розвитку професійно-педагогічної культури майбутніх соціальних педагогів. У статті розкрито особливості діяльності майбутнього соціального педагога під час навчання у вищому навчальному закладі, що спрямована на формування його професійно-педагогічної культури та її складових – саморозвитку та самореалізації.

Ключові слова: діяльність, професійно-педагогічна культура, майбутній соціальний педагог.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Концепція освіти ХХІ століття серед різних соціальних інститутів виокремлює сучасний інститут освіти та відзначає його провідну роль у реалізації темпів технологічного, економічного, політичного прогресу, що відображаються в культурі й духовності суспільства. В основу сучасної освітньої парадигми покладено такі пріоритети, як саморозвиток, самоосвіта, самопроекування – суб'єктні складники освітнього простору.

Ця проблема зумовлена необхідністю підвищення якості підготовки майбутніх соціальних педагогів, тому що вивчення й засвоєння студентами засад професійно-педагогічної культури буде сприяти особистісному духовно-моральному зростанню студентів, розвитку їхніх педагогічних та культурологічних здібностей у теоретичному й практичному плані. Отже, науковий шлях вирішення поставленої проблеми пов'язаний із визначенням, доповненням та зміною змісту системи педагогічних наук. Для педагога професійні цінності мають зливатися із загальнолюдськими, етичними, гуманістичними цінностями, тобто з професійно-педагогічною культурою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення даної проблеми та на які опирається автор. У пошуках шляхів формування професійно-педагогічної культури майбутніх педагогів важливе значення для нас мало вивчення наукових праць знаних вітчизняних та зарубіжних учених з питань підготовки майбутніх викладачів у педагогічних університетах та інститутах (А. Богуш, М. Євтух, І. Зязюн, Е. Карпова, З. Курлянд, Р. Хмельюк, О. Цокур), класичних університетах (А. Алексюк, Л. Коваль, В. Сагарда), вивчення передового досвіду професійної підготовки в зарубіжних країнах (Л. Пуховська, О. Сухомлинська, І. Тагунова).

Проблеми діяльності вищої школи, її спрямованості на підготовку педагогічних кадрів на засадах компетентісно-зорієнтованого підходу розв'язуються у наукових дослідженнях І. Беха, С. Гончаренка, Р. Гуревича, М. Євтуха, І. Зязюна, Л. Кондрашової, В. Кременя, О. Савченко, О. Сухомлинської, Н. Селіверстової, В. Лозової, О. Падалки, А. Реана, М. Ярмаченка та ін.

Мега статті – розкрити теоретичні положення щодо сутності поняття “професійно-педагогічна культура”, його структури, співвідношення із поняттями “соціально-педагогічна діяльність”.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття “діяльність” є тією категорією, що вивчається й функціонує в багатьох науках. Філософи розуміють діяльність як спосіб відтворення соціальних процесів, самореалізації людини, її зв'язків з навколишнім світом.

Це поняття розробляється як принцип пояснення соціального буття й методологічний інструмент, що виявляє специфіку взаємозв'язку людини зі світом [15].

Наше дослідження спирається на особистісний аспект діяльності як спосіб саморозвитку та самореалізації людини.

Психічна будова діяльності різнобічно розглядається у працях вітчизняних психологів. Відповідно до теорій Л. Виготського, О. Леонтьєва, С. Рубінштейна діяльність можна описати як складну систему, найбільш значущими елементами якої є потреби, мотиви, цілі, завдання, дії, операції, способи.

Академік Національної АПН С. Максименко уважає, що “діяльність – це свідомо активність, що виявляється в системі дій, спрямованих на досягнення поставленої мети” [13, с. 70].

Основним структурним елементом діяльності є дія. Вона має свій мотив, спосіб, результат, котрі не тільки не суперечать, а й сприяють здійсненню усієї діяльності. Ці елементи перебувають у взаємозв'язках і взаємозумовленості.

У психологічному словнику-довіднику діяльність розглядається як “...мотивований процес використання тих або інших засобів для досягнення мети” [15, с. 288].

Аналізуючи діяльність, науковці виокремлюють такі плани її розгляду:

генетичний, за яким вихідною формою будь-якої людської діяльності є соціальна спільна діяльність, а механізмом розвитку психіки виступає інтеріоризація, в ході якої здійснюється перехід зовнішньої за формою діяльності у внутрішню;

структурно-функціональний, за якого розгляд діяльності здійснюється відповідно до принципу аналізу “за одиницями”: розклад реальності на “одиниці”, що містять у собі основні властивості, присутні їй як цілому; ієрархічні взаємозалежності між одиницями діяльності рухливі, і залежно від місця об'єкта, у структурі діяльності змінюються зміст об'єкта, що відображається в структурі діяльності, зміст психічного відображення, рівень відображення (що усвідомлюється або не усвідомлюється) та вид регуляції діяльності (довільний або мимовільний);

динамічний, за якого в процесі розгляду діяльності вивчаються механізми, що забезпечують рух самої діяльності; активність надситуативна, яка визначає саморозвиток діяльності та виникнення її нових форм; настанова, що обумовлює стійкість цілеспрямованої діяльності в мінливій реальності [10, с. 180].

Педагогічний словник трактує діяльність “як спосіб буття людини в світі, здатність її вносити в дійсність зміни” [7, с. 98]. До основних компонентів діяльності автор словника відносить суб’єкт з його потребами; мету, відповідно до якої перетворюється предмет на об’єкт, на який спрямовано діяльність; засіб реалізації мети; результат діяльності.

У нашому дослідженні ми орієнтувалися на структурно-функціональну й динамічну характеристики діяльності.

Методологічні підходи до визначення поняття “педагогічна діяльність” відображено в працях Ф. Гоноболіна, Н. Кузьміної, А. Щербаківа, В. Сластьоніна, Л. Спіріна та інших.

Дослідниця Л. Беляєва так подає філософське розуміння педагогічної діяльності: по-перше, це передача соціального досвіду, соціальне наслідування, що є необхідною умовою життя суспільства, його постійного відтворення й розвитку. Педагогічна діяльність розглядається як “вид духовно-практичної діяльності, існування якої зумовлене потребами суспільства в соціальному спадкуванні й відтворенні людини як суб’єкта суспільних відносин” [4, с. 53].

По-друге, антропологічний вимір педагогічної діяльності відображає залежність систем виховання від розуміння сутності людини та її місця у світі, дає можливість визначити її тип за перевагою тих або інших рис у реально існуючій системі виховання, світоглядні, методологічні основи даної системи виховання, цілей педагогічної діяльності.

У цьому аспекті актуалізується необхідність філософського осмислення образу сучасної людини як основи антропологічної матриці педагогічного цілепокладання, що відображає системний погляд на людину, гуманістичний підхід до її соціокультурного відтворення й самовиробництва.

По-третє, філософія педагогічної діяльності є філософією “...входження людини в культуру, що служить методологічною підставою структури

й технології педагогічної діяльності. Відповідно до трьох шарів культури педагогічна діяльність має такі три шари: практично-діяльнісний, інформаційно-пізнавальний, цінніснозорієнтований” [4, с. 53].

В. Сластьонін визначає педагогічну діяльність як особливий вид соціальної діяльності, що передбачає передавання від старших поколінь до молодших накопичених людством культури і досвіду, створення умов для їхнього особистісного розвитку і підготовки до виконання певних соціальних ролей у суспільстві [16, с. 24].

Український науковець Н. Мойсеюк погоджується з цим визначенням, додаючи, що педагогічну діяльність здійснюють не лише педагоги, а й батьки, громадські організації, керівники підприємств і установ, різні групи, а також значною мірою засоби масової інформації [11, с. 130].

Конкретизуючи поняття “педагогічна діяльність”, М. Галагузова визначає її як різновид професійної діяльності, спрямованої на передачу соціокультурного досвіду за допомогою навчання й виховання, на створення умов для особистісного розвитку тих, кого навчають. Педагогічна діяльність має регламентований, безперервний, планомірний характер, вона спрямована на всіх дітей. Об’єктом педагогічної діяльності можуть бути й дорослі, наприклад, у системі професійної освіти [5, с. 105].

Науковець І. Зимня визначає педагога суб’єктом діяльності, котрий становить сукупність, сплав індивідуальних, особистісних, суто суб’єктних якостей, адекватність яких вимогам професії забезпечує ефективність його праці [8, с. 165].

Цю точку зору поділяє В. Крисько, який до суб’єктів педагогічної діяльності відносить людей і групи людей, що здійснюють цю діяльність [10, с. 260].

Соціально-педагогічна діяльність за своєю сутністю дуже близька до педагогічної діяльності, з якої вона виокремилася, проте вона має й свою специфіку. Розглянемо докладніше її природу, зміст та відмінні риси.

Українські науковці Н. Буряя, А. Капська, І. Козубовська, Л. Коваль, І. Зверева, С. Хлебик, Л. Міщик та інші в своїх дослідженнях підкреслюють значення діяльнісного підходу для визначення суті соціально-педагогічної діяльності.

“Соціально-педагогічна діяльність спрямована на створення сприятливих умов соціалізації, всебічного розвитку, задоволення її культурних і духовних потреб чи відновлення соціально схвалених способів життєдіяльності людини”, – вважає українська дослідниця О. Безпалько [2, с. 13].

На думку Л. Беляєвої та М. Беляєвої, соціально-педагогічна діяльність має своїм об’єктом не всіх людей, а лише окремих і лише певної категорії, й може здійснюватися не тільки в рамках навчально-виховного закладу, але й у набагато ширшому соціальному просторі, соціальному середовищі, соціумі [3].

Важливим методичним принципом визначення сутності будь-якої діяльності є вказівка на зв’язок із потребами, що її зумовлюють. Соціально-педагогічна діяльність покликана слугувати задоволенню потреб індивіда або групи в соціокультурній адаптації й самореалізації. Потреба в ній виникає, якщо в індивіда, особистості, групи складається проблемна ситуація у взаєминах із середовищем.

На думку Ю. Галагузової, соціально-педагогічна діяльність завжди є адресною, спрямованою на конкретну дитину й вирішення її індивідуальних проблем, що виникають у процесі соціалізації, інтеграції в суспільство, за допомогою вивчення особистості дитини й середовища, яке оточує її складання індивідуальної програми допомоги дитині; тому вона локальна, обмежена тим тимчасовим проміжком, протягом якого вирішується проблема дитини [5].

Професор В. Поліщук відзначає, що нині немає єдності як серед представників різних теоретичних шкіл, так і серед практиків; не обґрунтовано загальноприйнятого підходу до трактування суті соціально-педагогічної діяльності, її мети, завдань, змісту, структурних компонентів, основних понять [14, с. 54].

Історичний аналіз розвитку соціально-педагогічної діяльності показав, що її практичний аспект протягом тривалого часу виступав як духовна діяльність (любов, співчуття, допомога ближньому, милосердя тощо), котра, у свою чергу, завжди була пов’язана з проблемною ситуацією [18, с. 88]. Проте духовна діяльність, без якої немислиме існування культури, виникає як засіб, що сприяє вдосконаленню прак-

тичної діяльності з набуття матеріальних благ. Поступово з розвитком суспільства вона перетворюється на самостійну галузь діяльності, що породжує такі сфери культури, як мистецтво, релігія, наука тощо. Завдяки взаємному “обертанню” засобів і цілей в розвитку культури, безперервно йде диференціація діяльності, виникає її новий вигляд, що безпосередньо стосується і соціально-педагогічної діяльності. Проте, якщо на попередніх етапах культурного розвитку духовна діяльність виступала як мета, то нині вона виступає як засіб розвитку соціально-педагогічної діяльності [18, с. 88].

На сучасному етапі розвитку суспільства одну з найважливіших характеристик соціально-педагогічної діяльності складають її гуманістичні цінності. Вони передбачають усвідомлення соціальним педагогом самоцінності людської особистості як носія високих гуманістичних начал, її неповторної індивідуальності і творчої суті; визнання різностороннього розвитку особистості метою і “основним призначенням соціально-педагогічної діяльності” [1, с. 62].

Соціально-педагогічна діяльність є одним із провідних шляхів розвитку професійно-педагогічної культури майбутніх соціальних педагогів.

У межах компетентнісного підходу поняття “професійно-педагогічна культура майбутнього соціального педагога” визначено як системне інтегративне утворення, що передбачає оволодіння цінностями соціально-педагогічної діяльності, професійно необхідними знаннями, уміннями й навичками, професійно важливими особистісними якостями, професійну компетентність.

Результати дослідження показали, що професійно-педагогічна культура майбутнього соціального педагога містить такі структурні елементи: загальнокультурну, ціннісно-смыслову, соціальну, громадянську, комунікативну, психолого-педагогічну, інформаційну, рефлексивну, валеологічну, правову, конфліктологічну, дослідницьку компетентності.

На нашу думку, більш глибокому усвідомленню особистісного аспекту соціально-педагогічної діяльності студента максимально сприяють психолого-педагогічна, ціннісно-смыслова і рефлексивна компетентності.

Висновки. Формування професійно-педагогічної культури учнів через особистісний аспект діяльності майбутнього соціального педагога є способом його саморозвитку та самореалізації.

Перспективною подальших розвідок у даному напрямі є вивчення таких питань, як зарубіжний досвід формування професійно-педагогічної культури майбутніх фахівців соціономічних професій.

Список використаної літератури

1. Арнольдов А. И. Введение в культурологию человека / А. И. Арнольдов. – М. : Народная академия культуры, 1993. – 391 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навчальний посібник / О. В. Безпалько – К. : Центр навчальної літератури, 2003. – 134 с.
3. Беляева Л. А. Категории “социальная работа” и “социально-педагогическая деятельность” в их взаимосвязи / Л. А. Беляева, М. А. Беляева // Понятийный аппарат педагогики и образования : Сб. науч. тр.– Вып. 3. – Екатеринбург, 1998. – 180 с.
4. Беляева Л. А. Философия воспитания как основа педагогической деятельности : учебное пособие к спецкурсу / Л. А. Беляева – Екатеринбург, 1993. – 110 с.
5. Галагузова М. А. Категориально-понятийные проблемы социальной педагогики / М. А. Галагузова // Понятийный аппарат педагогики и образования : сб. науч. тр. / отв. ред. М. А. Галагузова. – Вып. 3. – Екатеринбург, 1998. – С. 105.
6. Галагузова Ю. Н. Теория и практика системной профессиональной подготовки социальных педагогов : дисс. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. – “теория и методика профессионального образования” / Ю. Н. Галагузова. – М., 2001. – 373 с.
7. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
8. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебник для вузов. Изд. второе, доп., испр. и перераб. / И. А. Зимняя – М. : Логос, 2003. – С. 165.
9. Зотов А. Ф. Идеализированная модель как основа научной теории [Текст] / А. Ф. Зотов // Вопросы повышения эффективности теоретических исследований в педагогической науке [под ред. М. Н. Скаткина]. – М., 1976. – 223 с.
10. Крысько В. Г. Психология и педагогика: Схемы и комментарии / Владимир Гаврилович Крысько; М. : Изд-во ВЛАДОС – ПРЕСС, 2001. – 368 с.
11. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навчальний посібник / Н. Є. Мойсеюк – 4-е видання, доповнене. К., 2003. – 615 с.

12. Никитин В. А. Социальная педагогика : учеб. пособие для студ. высш. учебн. заведений / В. А. Никитин – М. : Гум. изд. центр ВЛАДОС, 2000. – 272 с.
13. Основи загальної психології / за редакцією академіка АПН України, професора С. Д. Максименка. – К. : НПЦ Перспектива, 1998. – 256 с.
14. Поліщук В. А. Теорія і методика професійної підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : дис. ... д-ра пед наук : спец.13.00.04 “Теорія і методика професійної освіти” / В. А. Поліщук; Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2006. – 454 с.
15. Психологический словарь / [под ред. А. В. Петровского]. – М. : Политиздат, 1983. – 494 с.
16. Расчетина С. А. Социальная педагогика – развивающаяся область образования / С. А. Расчетина. – Псков : ПОИПКРО, 1998. – 180 с.
17. Слостенин В. А. Педагогика : учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; под ред. В. А. Слостенина. – М. : Издательский центр “Академия”, 2002. – 576 с.
18. Шмачилина С. В. Формирование исследовательской культуры социального педагога: дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01. // С. В. Шмачилина; ГОУВПО “Тюменский государственный университет”. – Тюмень, 2007. – 382 с.

Стаття надійшла до редакції 6.09.2016

Гомонюк Е. Личностный аспект деятельности будущего социального педагога - способ его саморазвития и самореализации

Социально-педагогическая деятельность призвана удовлетворению потребностей индивида или группы в социокультурной адаптации и самореализации. Потребность в ней возникает тогда, когда у индивида, личности, группы складывается проблемная ситуация во взаимоотношениях со средой. Социально-педагогическая деятельность также является одним из ведущих путей развития профессионально-педагогической культуры будущих социальных педагогов. В статье раскрыты особенности деятельности будущего социального педагога во время учебы в вузе, направленной на формирование его профессионально-педагогической культуры и ее составляющих – саморазвития и самореализации.

Ключевые слова: *деятельность, профессионально-педагогическая культура, будущий социальный педагог.*

Gomonyuk O. Personal aspect future social pedagogues practice is the way of his self-development and self-fulfillment

The concept of 21st century education selects a modern institute of education among many sociable institutes and notes its important role in the implementation rates of the technological, economic and political progress, which is reflected in the culture and spirituality of society. Subjective components of educational world such as self-development, self-education and self-designing, are the basis of modern paradigm.

This problem is caused by the need to improve the quality of future teachers' preparation; mastering the principles of professional and pedagogical culture will help personality, spiritual and mortal increase of students, development of their pedagogical and cultural skills in practical and theoretical terms. All in all, scientific way of solving problems is associated with the definition, addition and change the content of the system of the pedagogical science. Professional values have to go with the universal, ethical, humanistic values namely as professional and pedagogical culture.

Summarizing the characteristics of active, integrative, system, axiological and self-oriented approaches to teaching culture allowed us to define it as a unity of people's activity with direct transfer of accumulated social experience, knowledge, skills and results of the activities which set out in the values, norms, traditions and universities.

Combining the characteristics of personality's culture, specialist's culture and general culture, professional pedagogical culture promotes the development of social and pedagogical relations of student in the educational environment and reflects changes that occurring.

Within the competence approach there is the defining notion of "professional and pedagogical culture of the future social teacher" that is systemic and integrative formation and involves mastering of the values of social and pedagogical activity, professionally necessary knowledge, abilities and skills, professionally important personal qualities, professional competency.

Based on analysis of scientific sources and summarize research results found that future social pedagogue's professional and pedagogical culture consists of next structural elements: general cultural, value-semantic,

social, civil, communicative, psycho-pedagogical, informative, reflective, valeological, legal, conflict and research competences.

In our opinion, psycho-pedagogical, value-semantic and reflective competences promote awareness of personal aspects of educational activity of student.

Evaluation of formation of future teachers in high pedagogical educational institutions is using criterias of professional pedagogical culture of the future teacher that correspond components such as motivational value (positive motivation to professional activity and recognizing the value of social teaching activities), cognitive (knowledge sphere of personality), personal (complex of personal qualities, interests, addictions), behavioral (means and methods of pedagogical influence).

In this article peculiarities of future social pedagogues while studying in HEI that aimed at creating their professional pedagogical culture and it's components – self-development and self-implementation we're discussed.